

Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Življenje se je počasi vračalo v stare tirnice. Begunci iz raznih delov Italije in Avstrije so prihajali domov. Začela se je povojna obnova, ki naj bi prinesla nov začetek. Vendar ta optimizem ni trajal dolgo. Kraljevina Italija je namreč zahtevala izpolnitev »Londonskega sporazuma« in je začela zasedati območja ob nekdanji državni meji, ki ji je po njem pripadalo. Bovško je tako dobilo novega oblastnika. Vélika vojna je bila končana, a je tudi po svojem koncu terjala svoj davek, medtem ko je prebivalstvo Bovškega, tako civiliste kot vojake, zaznamovala za vse življenje.

Knjižni prvenec mladega slovenskega zgodovinarja in arhivista Jerneja Komaca z naslovom »*Srce se mi trga od žalosti*«. *Vsakdanje življenje prebivalstva na Bovškem med véliko vojno* je izjemno zanimivo branje. Slikovit in bogat jezik pritegne bralca, medtem ko ga avtorjev način pripovedovanja zgodbe ne izpuusti do zadnje strani. Čeprav gre za znanstveno monografijo, ta s tankočutnostjo in smislom za podrobnosti riše zgodbo vsakdanjega življenja med véliko vojno. Nobeno presenečenje ni, da je prva izdaja monografije bila razprodana v vsega nekaj tednih in je, kar je danes redkost za zgodovinopisna dela, doživela ponatis. To odločitev uredništva zbirke Razpoznavanja – Recognitiones je treba pohvaliti in avtorju za izjemen uspeh čestitati.

Iz zapisanega seveda ni težko ugotoviti, da monografijo toplo priporočam v branje. Je tako rekoč obvezno čtivo za vse ljubitelje vélike vojne, a tudi za tiske, ki preprosto želijo prebrati zanimivo zgodovinsko pripoved.

dr. Gregor Jenuš

Ivan Smiljanič (ur.): SOČUTJE IN STIGMA. Družbene razlike in revščina v slovenski novejši zgodovini

Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2022, 261 strani (zbirka Vpogledi, 24)

V letu 2022 je Založba Inštituta za novejšo zgodovino izdala tudi knjigo *SOČUTJE IN STIGMA. Družbene razlike in revščina v slovenski novejši zgodovini*. Uvrstila jo je v zbirko Vpogledi – Perspicacités; namenjena je objavi znanstvenih člankov različnih avtorjev na določeno temo iz novejše zgodovine, ki skušajo pogledati v posamezna vprašanja ali zgodovinska obdobja čim globlje in iz več izhodišč.

O tematiki predstavljene knjige nazorno spregovorita že naslovnica in naslov knjige. Fotografija z dvema beračema vabi k branju, dve narisani roki, ena, ki nudi miloščino, in druga, ki z odklonilno kretnjo pomoč zavrača, ponazarjata sočutje na eni in stigmo na drugi strani. Obe strani predstavljata dva različna pristopa do pojavov revščine in družbenih razlik. V pričujoči knjigi se lahko bralec seznanil z obema.

Ob prebiranju se srečamo s številnimi nepriviligiranimi skupinami v različnih časovnih razdobjih, od 19. stoletja do današnjega časa, z berači in potepuhi, s tistimi, ki so bili potisnjeni na rob družbenega dogajanja zaradi bolezni in hendikepa, z revnimi prebivalci mest in podeželja. Seznanimo se tudi z odnosom, ki so ga do njih zavzele različne ustanove – državne, občinske in zasebne, gospodarske, finančne, socialne ...

Zbornik sestavlja 10 prispevkov zgodovinarjev in zgodovinaric, medtem ko je avtor zadnjega sociolog in socialni delavec. Kakor pravi urednik, jih je mogoče uvrstiti v tri okvirne tematske sklope.

Prvi sklop predstavlja štiri posamezne marginalizirane in siromašne družbene skupine. Začne se s prispevkom Branke Grošelj z naslovom *Odnos družbe do marginalnih skupin beračev in potepuhov v obdobju od konca 19.*

stoletja do leta 1940. Ob predstavitvi tedanje kazenske zakonodaje, ki je urejala področje potepuštva in beračenja, socialne politike in ustanov, ki so skrbele za brezdomce in druge reveže, časopisnih člankov in raznih zgodbic, ugotavlja, da se odnos do marginalne populacije v celotnem obravnavanem obdobju ni bistveno spreminjal. Kljub prvim pojavom zavedanja o vplivu ekonomskega sistema in družbenega okolja se je zakonodaja celo zaostrovala, socialni sistem je bil neučinkovit, revščina se je pogosto povezovala z moralno vprašljivim značajem, zlasti v primeru potepuhov, razširjen je bil strah, da bi revni ob prejemanju več kot minimalne pomoči lahko postali delomrzni in neproduktivni. Zveni znano? Po avtoričinem mnenju so bili berači in potepuhi zgolj »posamezniki, ki so v težkih ekonomskih in življenjskih položajih poskušali zgolj preživeti, kazensko preganjanje in diskriminiranje sta jih potisnila med vrste kriminalcev«.

Sledi prispevek Alenke Hren Medved **Revno trško in podeželsko prebivalstvo Laškega v 19. stoletju.** Osredotoča se na prebivalce brez lastne nepremičnine, med katere prišteva gostače, vajence in pomočnike, različne posle, viničarje, industrijske delavce, rudarje, dekline, hlapce, dninarje, občinske reveže. Na temelju matičnih knjig in statusa animarum Župnije Laško ugotavlja, da so bile revščini najbolj izpostavljene osebe brez lastne nepremičnine, ki so se pogosto selile in živele v slabih bivanjskih razmerah, še posebej nezakonske matere, da so bile poroke zaradi zakonskih omejitev in stroškov med revnimi sloji redke, da so ti umirali v povprečju štiri leta prej od ostalih. Dunja Dobaja je avtorica prispevka **Izobraževanje in integracija gluhih v Sloveniji v obdobju med obema vojnama – pot iz revščine**, ki govori o šolanju in življenju gluhonemih otrok v ljubljanski Gluhonemnici, o težavnem pridobivanju finančnih sredstev in družbenih predsodkih. Potem je tu še prispevek Urške Strle **Družbeni položaj tobačnega delavstva v retrospektivi dolgega trajanja.** Glede na to, da je tovarna zaposlovala predvsem žensko delovno silo, je razumljivo, da je posebna pozornost posvečena orisu tobačne delavke, t. i. cigararce, ki je ob 100-letnici tovarne dobila tudi spominsko obeležje, delo akademskega kiparja Dušana Tršarja. Bronasti kip bosopetega dekleta v preprosti obleki, katerega fotografija je objavljena na zadnji strani pričujočega zbornika, priča o skromnem finančnem stanju in nizkem socialnem statusu tobačnih delavk, vendar avtorica prispevka opozarja, da je bil njihov zaslužek sicer majhen, a višji od dohodka žensk, zaposlenih pri hišnih delih in kmetijskih opravilih ali v tekstilni in živilski industriji. Vendar prispevek ne obravnava le življenja in dela tobačnega delavstva, ampak skuša na primeru mikro družbenega prostora ljubljanske Tobačne tovarne, ki je delovala kar 133 let (1871–2004) ter preživela več držav in različnih političnih ter ekonomskih sistemov, prikazati, kako se je čez čas spreminjal odnos do revščine. Z materialno in finančno revščino nižjih plasti naj bi nekateri povezovali tudi moralno revščino; tako naj bi, predvsem prvim tobačnim delavkam, očitali alkoholizem, lahkoživost in celo prostitucijo. Odnos do delavk naj bi se po drugi svetovni vojni sicer izboljšal, vendar so delavke ostale v slabšem položaju od delavcev. Avtorica tega prispevka odpira še dve zanimivi vprašanji. Prvo, ki zadeva tako ustvarjalce arhivskega gradiva kot arhiviste, je vprašanje ohranjenosti, valorizacijske senzibilnosti in dostopnosti arhivskega gradiva; slednje naj bi bilo pereče predvsem pri gradivu podjetij v zasebni lasti. Drugo vprašanje se nanaša na subjektivne poglede zgodovinarjev in drugih raziskovalcev. Takole pravi: »Različne stopnje bodisi tenkočutnosti predsodkov do pojava revščine pa zgodovinarjev in zgodovinopisnih opazovališč zagotovo niso obšli. Zato je pri razmišljanju o revščini pomenljivo tudi osveščanje tega, v kakšnih miselnih in socialnih okvirih delujemo zgodovinarji, ki fenomen revščine opazujemo in o njej premišljujemo, saj naši spoznavni nastavki neobhodno vplivajo na lastno selekcijo (razpoložljivih) virov in njihovo interpretacijo.«

Drugi sklop člankov obravnava skrb za reveže oziroma metode in ukrepe, s katerimi so oblastni organi in različne organizacije skušali zmanjšati posledice revščine. Filip Čuček v prispevku z naslovom **Beseda, dve o ptujski hiralnici,**

obravnava delovanje hiralnic – ustanov, namenjenih oskrbi umirajočih bolnikov, na Spodnjem Štajerskem v obdobju od leta 1875 do leta 1941. Kljub iskrenim prizadevanjem nekaterih so oskrbovanci prevečkrat živeli v nehigienskih razmerah, bili deležni slabe prehrane in včasih tudi nasilja strežnikov. Članek sicer govori o preteklosti, a je danes, ob nerešenih vprašanih oskrbe vse večjega števila starejših, finančnih težavah hospicov in razpravah o evtanaziji, skorajda preveč aktualen. Nataša Henig Mišičič, avtorica prispevka ***Delovanje Kranjske hranilnice v luči družbene odgovornosti do revnejših slojev prebivalstva do začetka prve svetovne vojne***, opisuje, kako se je Kranjska hranilnica v 19. in na začetku 20. stoletja posvečala potrebam manj premožnih prebivalcev. Tako kot druge hranilnice tistega časa je tudi ta poleg svoje primarne vloge finančnega zavoda pomagala tudi na področju zdravja, socialnega varstva in izobraževanja. Zaposlenim ljudem, predvsem tistim z najnižjimi prihodki, je skušala omogočiti, da so del svojega zaslužka namenili varčevanju, ustanovila je zastavljalnico, uvedla hipotekarna posojila za majhne posestnike, dostopnejša stanovanja za delavce, starostno hranilnico, vsako leto je del čistega dobička namenila kot denarno pomoč najranljivejšim posameznikom, sirotam, ubogim in bolnim, za revne z neozdravljivimi boleznimi, ki niso imeli sredstev za preživljanje in zdravljenje, je ustanovila zasebni zavod z nazivom Cesarja Jožefa zavetišče za neozdravljivo bolne. Zadnji v tem sklopu je prispevek Mete Remec ***»Bolezni bede in pomanjkanja«: tuberkuloza in trahom na Slovenskem v 19. in 20. stoletju***. Avtorica sicer podrobneje predstavi boj proti dvema nekdanj zelo perečima boleznima, tuberkulozi in trahomu, ki naj bi se najbolj širili prav med revnimi sloji, ob tem pa zelo nazorno oriše, kako se je odnos do revežev spreminjal skozi stoletja. V *»katoliški moralni tradiciji«* naj bi revščina dolgo imela *»pridih svetosti«* (revnim naj bi bilo lažje priti v nebesa kot bogatim), medtem ko je v 19. stoletju meščanska morala povezala čistočo s poštenjem in spodobnostjo. Umazanija in revščina sta odslej postali *»zunanje znamenje greha«*, reveži pa *»barbarska bitja na nižji razvojni stopnji«*, ki so vzbujala gnus osveščenih in delavnih meščanov. Revež je bil pojmovan kot *»deviantni prenašalec smrtonosnih okužb«*, ki vzbuja odpor, prezir in zaničevanje, saj je veljalo splošno prepričanje, da so si za svojo usodo krivi sami zaradi svoje nevednosti, vraževerja, prostaškosti, nemoralnosti in izprijenosti, s svojim ravnanjem pa naj bi *»nato škodili celotni skupnosti«*. Problem bolezni in revščine je skušala takratna družba reševati ne le z zdravljenjem, ampak tudi s prevzgojo; *»krivci za lastno usodo«* niso bili deležni pomoči in usmiljenja. V obdobju med obema svetovnjima vojnama so države prevzemale *»vse več odgovornosti za bivanjske in delovne razmere, zagotavljanje oskrbe bolnih, izvajanje preventivnih akcij, od posameznika pa se je pričakovalo, da se bo podrejal in živel v skladu z navodili stroke«*. Uveljavljati se je začela socialna medicina, ki je zagovarjala ozaveščanje in preventivo, a tudi nadzor, *»poseg v človekovo svobodo je veljal za upravičenega, če je obstajal za to višji, javni interes«*. Po drugi svetovni vojni se je sicer zelo poudarjalo, *»da se bitka bije proti bolezni, in ne proti bolniku, vendar je vsak, ki je iz katerega koli razloga zavračal ponujeno zdravljenje, dobil pečat saboterja, ki spodkopava oblast in si zato zasluži kazen«*. Danes, po nekajletni pandemiji koronavirusne bolezni covid-19, nam marsikakšne besede iz tega prispevka zvenijo še kako domače.

Tretji sklop vključuje tri prispevke, ki se tematike lotevajo s pomočjo statistične analize. Prvi članek ***Najpremožnejši meščani in meščanke v Ljubljani na začetku 20. stoletja*** avtoric Irene Selišnik in Ane Cergol Paradiž nekoliko odstopa od problematike, ki ji je zbornik v prvi vrsti posvečen, saj obravnava drugi, premožni pol družbene piramide. Na temelju mikro študije na primeru Ljubljane sta skušali ugotoviti, kako so se novim družbenim razmeram po razpadu Avstro-Ogrske prilagodili najbogatejši prebivalci in prebivalke slovenskih mest. S pomočjo volilnih imenikov in cenzusnih pol sta ustvarili bazo podatkov, ki obsega dobrih 700 oseb s podatki o njihovi nacionalni in spolni pripadnosti iz obdobja pred prvo svetovno vojno in po njej. Do večjih sprememb naj bi prišlo

med pripadniki intelektualne in politične elite, medtem ko je do manjših prišlo v vrstah gospodarske elite, saj se je ekonomski sistem bistveno manj spremenil od političnega. Prispevek Marte Rendle ***Socialno-ekonomski položaj gospodinjstev in problematika revščine v socializmu: njeno merjenje in raziskovanje*** poseže v drugo polovico 20. stoletja, v čas druge Jugoslavije, ki je uvedla nov, socialistični družbeni red. Ta je sicer težil k socialni izenačenosti, a vendar socialnih razlik ni odpravil. Prihajalo je do velikih razlik med političnim vrhom in »običajnimi« ljudmi, prisotna je bila regionalna diferenciacija, nekatere skupine prebivalstva so bile posebej podvržene revščini (ostareli, hendikepirani, Romi). Glede na to, da je država obstoj revščine uradno zaničevala, je bilo zbiranje podatkov oteženo. Šele v 60. letih preteklega stoletja so bile organizirane prve uradne statistične raziskave socialno-ekonomskega položaja prebivalstva. Po letu 1989 so politične, gospodarske in socialne spremembe povzročile večanje prepada med revnimi in bogatimi, medtem ko je v tranzicijskih 90. letih vprašanje revščine postalo pogosta tema socioloških, ekonomskih in statističnih raziskav. S tem že prehajamo v obdobje, o katerem govori zadnji članek, prispevek Sreča Dragoša s povednim naslovom ***Socialna država – prihodnost ali preteklost?*** Ukvarja se s socialno neenakostjo v današnjem času in vendar temelji na uradnih virih Evropske unije, drugih statističnih podatkih, na socialni zakonodaji in različni literaturi. Ugotovitve niso obetavne. Slovenija naj vsekakor ne bi bila več socialna država. Vzrok vidi v sovpadanju dveh trendov. Prvi naj bi bila »neavtonomna socialna politika«, kot »dediščina prejšnjega sistema« in drugi »neoliberalen koncept ekonomije«, uveden po osamosvojitvi. Predstavitev tega prispevka zaključujem z avtorjevimi besedami: »*Družbene neenakosti in revščina se na Slovenskem povečujejo (kljub nacionalnemu povprečju, ki je še vedno relativno ugodno), vendar še bolj vzbujajo skrb dejstvo, da smo brez konsenza o tem, ali je to dobro ali slabo. To je slaba popotnica za prihodnost.*«

Zbornik vsebuje vrsto zanimivih in tehtnih prispevkov, sestavljenih tudi na temelju zares številnih arhivskih virov, hranjenih v različnih slovenskih javnih arhivih, kar je z vidika arhivistk in arhivistov še posebej pohvalno. Poseben pečat predstavljeni publikaciji daje aktualnost tako izbrane teme kot načinov njene obravnave, zaradi česar je lahko zanimiva za kar najširši krog bralcev. Ob koncu še stavek, ki ga pripisujejo Sokratu: »*Kogar je najtežje ljubiti, ta najbolj potrebuje ljubezen.*«

dr. Mateja Jeraj

Vinko Skitek:

Računske knjige breškega rudarskega sodnika Egidija Leschendursta, 1580–1589 = Rechnungsbücher des Friesacher Bergrichters Gilg Leschendurst, 1580–1589

Gradivo za zgodovino Koroške 2. Maribor, Klagenfurt am Wörthersee/Celovec ob Vrbskem jezeru: Pokrajinski arhiv Maribor, Kärntner Landesarchiv/Koroški deželni arhiv, 2022, 344 strani

V letu 2022 je izšel drugi zvezek zbirke Gradiva za zgodovino Koroške, ki je namenjen znanstveno-kritični objavi računskih knjig breškega rudarskega sodnika Egidija Leschendursta s konca 16. stoletja. Avtor je dr. Vinko Skitek, arhivist koroške enote Pokrajinskega arhiva Maribor. Delo je sestavljeno iz dveh temeljnih sklopov, in sicer uvodne dvojezične študije v slovenskem in nemškem jeziku ter objave vira, in je razdeljeno na 13 poglavij. V uvodnih poglavjih je avtor navedel razloge za objavo, podrobneje je opisal objavljene vire ter predstavil utežne in denarne enote, ki so jih pri poslovanju uporabljali v uradu rudarskega